

Benčić, Nikola

(dopisni član HAZU, Zagreb, Hrvatska – Željezno, Eisenstadt, Österreich)

PUTOPISI I O OD GRADIŠĆANSKIH HRVATOV

Abstract:

Travelogue is considered by literary theory to be a subjective but authentic expression of the events and impressions of a journey. For this reason, travelogues are a kind of imprints of their time. There are also 19th-century travelogues (Chaplovich, Sreznjevski, Fialka, Kurelac, Kuhač, etc.) about the people we now call the Croats of Gradiste, which can be regarded as professional accounts. There were also independent travelogues written by Croats from Western Hungary in the 19th century, mainly about journeys to the Holy Land (Anton Bubnić from Malomháza, in German: Kroatisch Minihof in 1871, Andreas Linzer from Nagybarom, in German: Großwarasdorf in 1907). This descriptive literary genre is still present today in the work of these Croats (Ferdo Sinković, Pavao Horvath, Zlatka Gieler,...). The Croatian travelogues of the Gradiste can be described as: a) religious, b) mixed religious and secular, c) secular. The cultural-political travelogues of Petar Jandrišević, Ivan Jagšić and Bela Schreiner, as well as the travelogues of the delegation of the Croats of Gradiste on their journey to Marshal Tito for the release of the Croatian prisoners of Gradiste, have a special character.

Later travelogues covered all aspects of life.

Keywords: Croats of Gradiste, travelogue, type of travelogue by period

I.

Načelno su svi teoretičari književnosti i opisi u leksikoni složni u definiciji opisa putovanja¹. Morebit da teorija književnosti nešto malo opširnije i drugačije prihvaća opis o putopisnom prinosu i ne priznava se za književnost. No za GH je i ta vrsta književnosti, akoprem do sada ne cijenjena, (zapravo za sebe razumljiva) grana opisne književnosti odigrala važnu ulogu u svakidašnjem narodnom životu. Takovi opisi imaju svoj značaj u informaciji i spoznaji o ljudi i zemlji o kojoj putopisac govori/piše, istina većinom subjektivno ali daje i poticaje za novo upozna(va)nje i razmišljanje o zemlji, ljudi i kulturi.

Nikako ne bi bilo pravično ako pojdemo od današnjega stanja društvenoga života. Od toga smo daleko došli i u slučaju putopisi se moramo vratiti na ona

¹ Blažanović 1997, 266.

vrimenta kada su nastali ti opisi o našoj stvarnosti. I ne bi smili sumljati u istinitosti, kot se to danas čudakrat i dogodi o takovi opisi.

Dvi različne vrste moremo razlikovati u putopisi o i od GH. Ono što su drugi pisali o nami i ono što su naši ljudi pisali o svoji putovanji u bližoj ili dalnjoj okolici i svitu. I jedno i drugo moramo zeti za pravični, stvarni i vridni prinos o ondašnjem stanju, od sebe razumljivo s peršonskom notom.

Prilično rano su pisali o Hrvati na graničnom prostoru med Ugarskoj i Austriji. Nije u pravom smislu putopis ali pregledni etnografski opis od Jana Čaplovića u svojem djelu o Hrvati i Vendi (Slovenci) na Ugri². Imamo ali i opisa europskih putopisecv kot je to Englez Richard Bright³, Nimac Erasmus Schwab⁴ ili po Leopoldu Schmidtu Bečan Adalbert Krickel i Nimac Heinrich Riehl⁵ ki su zabludili u Vorištan.

II.

Od posebne vridnosti su za nas opisi, putopisi znalcev, tj. stručnjakov, ki su odredjenom nakanom i djelatnim okvirom došli u našu krajinu, med naše ljude. Med njimi moramo spomenuti ruskoga slavistu Izmaila Sreznjevskoga i poljskoga Andreja Kuharskoga⁶, pak iz matične zemlje Hrvatske sakupljače narodnih jačak i opisa puta po naši kraji: Fran Kurelac, Franjo Kuhača, Ivan Milčetić u 19. st.

Ruski slavist Izmail Sreznjevskij (1812.-1880.) profesor u Harkovu i St. Petersburgu je tokom svojega istraživanja po slav(en)ski zemlja 1842. došao i med Hrvate u okolici Šoprona i dao opis njevog govora i zabilježio jednu narodnu jačku „Laglje je razdružiti zemlju od travice, ...“⁴. Sreznjevskij je bio u pratnji oficira na Vojnoj akademiji u Bečkom Novom Mjestu, Čeha, Morica Fialke (1809.-1869.) ki ima isto velike zasluge u širenju znanja o gradišćanski (zapadnougarski) Hrvati⁷. I Frana Kurelca je on upeljao u narodni krug zapadnougarskih Hrvatov. A zna se da je poljski slavist (o kom samo malo znamo) Andrej Kucharski (1795.-1864.) isto črpio znaje o ti Hrvati od Fialke.

Klasične i izdašne opise imamo od triju hrvatskih znanstvenikov: Frana Kurelca, Franje Kuhača i Ivana Milčetića.

Fran Kurelac (1811.-1874.) je kratko pred revolucionarnim ljetom 1848. ljeta 1846. i 1848. proputovao zapadnougarske Hrvate, od Hrvatskih Šic do Novoga Sela, sakupljajući narodne pjesme (jačke), ke je pak priredio i pod štampu 1871. ljeta i dodao uvodno svoje utiske i doživljaje med njimi⁸.

² Csaplovics 1828. Po svemu je informacije dobio od Šimona Palatina (1788.-1840.) a i sam prikupljao materijal; Holjevac 2004.

³ Brigh 1818.

⁴ Schwab 1865.

⁵ Sučić 1961.

⁶ Duličenko 1999.

⁷ 1842. je objavio više prikazov u češkom literarnom časopisu „Kwêty“; Fialka 1963.

⁸ Kurelac 1871.

Franjo Kuhač (1834.-1911.) je nakanio po Kurelčevi slijedi med Hrvate Šopronske županije i dao vrlo opširan opis sel, života, kulture⁹ i upoznao se s Gašparom Glavanićem, Antunom Herićem, Mihovilom Nakovićem i Martinom Borenićem, donesao doslovno okružnicu iz 1877. za obnovu jezika. Imao je velike zasluge kod redigiranja i objelodanjenja „Crikvenoga jačkara“ (1901.). Njegova je zasluga da „Južno-slovenske narodne popievke“ imaju ukajdeno veći broj pjesama ovoga prostora.

Treći u kolu je Ivan Milčetić (1853.-1921.), povjesničar književnosti, proputovao 1895. Hrvate u Moravskoj, Dolnjoj Austriji i zapadnoj Ugarskoj i dao u nastavku u „Viencu“ opširne opise o nji¹⁰.

Nije potpuno raščišćeno kako su Stanko Vraz i Ivan Kukuljević Sakcinski došli do naših narodnih jačak, da li su je od koga preuzeli, čuli ili sami bili na terenu¹¹.

Najisčrpnije i vrlo informativno prikazuje Stjepan Krpan (1922.-1995.), srednjoškolski profesor i putopisac, ki je u 70-i i 80-i ljeti prošloga stoljeća proputovao i najpodrobnije istraživao kulturni i narodni život Hrvatov, počevši od Moravske do južnoga ruba tzv. gradišćanskohrvatskoga prostora i dao vrlo informativan, zanimljiv opis u knjigi 1988. ljeta¹².

U putopisnoj novijoj književnosti moramo svakako ukazati na opširan „Predgovor“ Balinta Vujkova (1912.-1987.) u knjigi „Cvjetovi mećave“ ki je „išao tragom narodne pripovijetke...“ od 1964. do 1970. u teški politički vrimeni hladnoga boja i tako došao i med Gradišćanske Hrvate i dao vjeran prikaz za vrime njegovog sabiračkog putovanja¹³, tako je mogao napraviti opis samo po reprezentativnom izboru ki je ali peldodavan za pojedine regije.

III.

Potpuno drugačiji vrimenski razvitak imaju putopisi med zapadnougarski/ gradišćanskohrvatki domaći kulturni krugi. Sve do kraja 19. st. su povijesne narodne jačke, ke su naši ljudi (po dokazi iz Kurelčevoga „Jačkara“ znali i jačili napamet), pak iz ugarske sajmovske tradicije štoric po primjeru Mate Drobilića, zadovoljili narodnu literarnu tradiciju zvana vjerske/nabožne literature. Stoprv krajem 19. st. se počela buditi potreboća/znaželja i postala potreboća za putopisne prikaze u vrimenu kada još nije bilo radija i TV-je. Porasla je znaželja za širokim

⁹ Kuhač 1878.

¹⁰ Vienac 1898, 1899, 1901, *Zbornik o Ivanu Milčetiću*, Zagreb 2002.; Sapunar 2002.

Sva tri doprinosa otiskano u posebnom izdanju Čakavskoga sabora „Gradišćanski Hrvati, Zagreb 1973, 207-294.

¹¹ Sapunar Knežević 2012.

¹² Krpan 1988. Redosljed po knjigi od 116. do 294: Mađarska: Bizonja, Kemlja, Vedešin, Umok, Koljnof, Židan, Temerja, Plajgor, Prisika, Unda, Narda, Čatar, Petrovo Selo, Čehoslovačka: Hrvatski Jandrof, Čunovo, Rosvar, Dubrava, Novo Selo-Devinska Nova Ves, Hrvatski Grob, Šenkvice, Austrija: Pandrof, Novo Selo, Bijelo Selo, Uzlop, Trajštof, Cindrof, Cogrštof, Klimpuh, Vulkaprodštof, Cundrava, Cimof, Rasporak, Pajngrt, Veliki Borištof, Mali Borištof, Dolnja Pulja, Frakanava, Filež, Mjenovo, Gerištof, Vlahija, Čemba, Pinkovac, Stinjaki, Žamovica, Jezerjani.

¹³ Vujkov 1971.

svitom, kada su i Hrvati ove pokrajine istupili iz svoji uskih seoskih okvirov u široki svit.

Načelno moremo razlikovati tri kategorije putopisov med GH.

- a) Putopisi vjerskoga/hodočasna karaktera.
- b) Mišani vjerski i svitski opisi o putovanju.
- c) Putopisi svitskoga sadržaja.

Moramo priznati, da je jako teško odrediti granice med pojedini sadržaji, ar je osnovna proizlazna situacija generalno vjerska.

IIIa

Po današnjem znanju je vrimenski početak putopisne književnosti med zapadnougarski Hrvati (što ne bi morali zeti za apsolutnu spoznaju) rukopisno u jednoj sačuvanoj školskoj pisanki obitelji Linzer iz Velikoga Borištova. Ljeta 1907. je bio Andreaš Linzer u Jeruzalemu i dao opis svojega puta¹⁴. Iz toga jednostavnoga, iskrenoga (skoro bi rekao naivnoga) opisa, ki ima više spodobnosti s vrimenskim dnevnikom, topografskim i obvijanjem svakidašnjega uobičajenoga domaćega reda po kom si vrlo dobro moremo predstaviti zamišljeni svit ondašnjega jednostavnoga ali imućnijega/bogatijega seljaka ki si je mogao dopustiti zainteresiranoga človika iz jednoga našega sela da kakovom grupom ili agencijom na Ugri ide na hodočasni put u Jeruzalem.

Opis počinje 2. septembra 1907. i dura do 5. oktobra 1907. od Borištova do Borištova: koliju, vlakom, brodom da završi mučno ali srično putovanje poštanskimi koli. Kot primjer stroge jednostavne logike donášamo ovde nešto malo opširniji opis po izvornom tekstu, prepisano iz ugarske ortografije:

17. (septembra) Utorak smose u 5 ura stali naručevali a u pol šestoj smose odvesli Betlehem u pol sedmoi smo tamo došli. K-velikoj maši pak seje već maš sluzilo, po maši smo prošli gledat kade seje Jezuš narodil ondej bila zadnja maša poton smo gledali kamo je Maria Jezuš a va jasle položila ovdei mali oltar, kade sumuse 3 sveti Kralji klanjali ovdei oltar, kadej Andjel nasvistil Jožefu vasni dava Egiptom pobigne kadej sveti Justinus zakopan, kadesu ona ditca zakopana kuje onda Herodeš pomorit dal i oš gor neznam se ča, potom smo prošli na ručenje po ručenju smo prošli gori na kloštar visoko odanjek smo gledali dolinu kadesu pastiri noć pasli, kad je andjel knjim došal povidat dasej Jezuš narodil i su krajinu okolo Betlehema, odanjek smo prošli daji fertalj ure daleko ondii kloštar i crikva ondej Maria pridajala kad je ziz Betlehema za egiptom pobignut morala, a u 11 smose odvezli Jeruzalem u 12 smo došli Jeruzalem po podnevi u 3 ura smo prošli kloštar vakom su arabska ditca ka nimaju strahi odanjek smo prošli va ednu Fabriku kade načinjadu očenaše kipice i knjike drukari sakarički kincljarai, potom amo prošli na vičeru, ...

¹⁴ *Moje Putovanje va Jeruzalem 1908 Leta*, 20 nepaganiranih rukopisnih stranic, 8-9.

Pod čisto drugačiji okolnosti imamo još jedan putopis u Svetu Zemlju od svećenika i književnika Ferdinanda Sinkovića, sad već kot dijecezansko shodišće¹⁵, a 2010. farnik i pjesnik Pavao Horvat¹⁶ o svojem putovanju 1985. s nekoliko ljudi iz Koljnofa. To je već vrime umjerenoga/skromnoga dobrostanja, kada si takova putovanja početkom šesdesetih ljet moru već farniki ili u manji grupa dopustiti u daleke željene zemlje.

Za GH je osim toga dodatna karakteristika da su već prije toga hodočastili u Marijina svetišća¹⁷ u užoj okolici a sad počnu proširivati taj krug u daleki svit, a prvo mjesto za nje je Sveta Zemlja, Rim, Lourd itd. Nekada, pa sve do danas su redovito i masovno hodočastili, danima po svojoj užoj domovini. Novija hodočašćenja mogu obavljati samo većim financijskim naporima i zato za one ki su ostali doma, opširniji opisi za utoljenje znatiželje, objelodanjeno redom u kalendaru, ki je bio dostupačan za široke rede narodne grupe.

Imamo još kratke sažete opise od Martina Meršića st. (1868.-1943.) iz 1925. ljeta i 1931.¹⁸ ki opisi nam se činu kot sažetki putovanj.

Pravi opis osobnih doživljajev i ćuti na putu imamo samo od književnikov Pavla Horvata i Ferdinanda Sinkovića. Virtualni zvanaredan literarni opis moremo ali najti od farnika Petra Jandriševića (1879.-1938.) u ciklusu „Žuža“¹⁹ ki opis spada u karakteriziranju i opisivanju naših ljudi med najbolje djundjice naše književnosti.

Iz opisa Đure Vidmarovića u navedenom kalendaru moremo ali doznati zanimljivost, da je Jože Horvath, Mjenovac 1871. napisao “Križno putovanje va Jeruzalem“, valjda ostalo u rukopisu?²⁰ i da je Anton Bubnić 1931. ljeta bio s jednom hodočasnom grupom iz Zagreba, ku je peljao beogradski nadbiskup Rafael Rodić a dao u opisu i o Bubniću Josip Andrić „U Kristovoj Domovini. Putopis iz Svete Zemlje“. Nažalost nije se ustanovilo odakle je bio naš Antun Bubnić.

Najopširniji a možda i najperšonskiji, intiman i u tančine opisani s lipimi fotografijami ilustriran putopis sadašnjice imamo od Zlatke Gieler (*1940.) o najdužem hodočašćenju od Trajštofa do Santiago de Compostela 2005., 2009. i 2011.²¹ Egzotično je za naše ljude putovanje na „Sveti brig Atos“ kako to opiše Martin Cirković (1997.). U medjuvrimenu su nastala i nova hodočasna mjesta kot je to Međugorje, ko je opisao kratko Martin Omischl (2012.) kot i Franjo Ostović u „Panonskom ljetopisu“²².

---

¹⁵ Sinković 1963.

¹⁶ Horvat 2010., u Đuro Vidmarović, Nepoznati rukopis vlč. Pave Horvata iz Vedešina

¹⁷ Horváth 2008.

¹⁸ Meršić st. 1993.

¹⁹ Jandrišević 1942.

²⁰ Po svemu je Mate Meršić Miloradić njemu posvetio pjesmu *Brate Jože Horvat...*, (Meršić Miloradić 1911.) Poznato je da je darovao austrijskom hospizu u Jeruzalemu veću svotu/potporu.

²¹ Gieler 2011., Gieler 2013., Gieler 2014.

²² Omischl 2012.; Omischl 2007.

IIIb

Druga je grupa putopisov ki su mišani, hodočašćenja i opisi krajini i gradov, peršonski utiski na mjesti ke su poiskali. Takov je prikaz Martina Meršića st. u “Spominki“. Najbolji primjer za nas je Ivan Blažević (1888.-1946.), on prikaže Majku Božju u Bistrici, Ludbreško svetišće sv. Krvi ali istotako i Podravinu, Zagreb i deset dan putovanja po Talijanskoj.

Takova vrsta putopisa je upeljana u kalendarsku literaturu od Antona Grubića (1874.-1929.), ki je 1900. bio u Rimu i prikazao svoj put, više nastavkov u Kalendaru svete Familije (1903, 1904, 1905, 1907). Osebito plodan na tom polju je bio i Augustin Blazović (1921.-2004.) opisi putovanja Paris-Lisieux (1956.), Portugal (1968.), Rim (1975.), južnu Ameriku i ...

IIIc

Vrlo su zanimljivi brojni putopisi čisto svitskoga karaktera, ke zapravo ne moremo prikazati sve u ovom okviru ar pripadaju i u memoarsku literaturu s velikim naginjanjem na putopis. Željimo samo ukazati na neke kot je to književni opis Petra Jandriševića iz doživljajev za vrime Prvoga svitskoga boja kada je bio vojni dušobrižnik, to su *Novi Pazar, Prik u Srbiji, Po Macedoniji, Na Kosovu*²³. Tu krajinu je prof. Joško Vlašić kot UNO delegat mogao opisati i prikazati na novič 2004²⁴ u čisto drugačijoj perspektivi. I o DSB imamo brojne prikaze, u prvom redu o boju i robovanju u Sibiriji (Liebezeit, Bintinger, Emrich, Jordanić, Izidor Buranić, ...).

Iz bliže sredine, sada kot egzotično-blisko inozemlje od Ivana Jagšića imamo *Od Vesprima do Giece*²⁵. Od književnika Bele Schreiner (1915.-2005.) imamo u onom vrimeno jako obljudljeno i prošireno putovanje biciklom po Madjarskoj: Kiseg, Sambotel, Sárvár, Vasvár, Siófok, Balatonfüred, Balaton/Blatno jezero, Budimpešta, Gödöllő i najzad uz Dunaj na Sopron²⁶, Anon Leopoldovo putovanje po Ugarskoj²⁷,

Sada su i naši Hrvati kanili upoznati Hrvatsku, ku je u prvom redu predstavio iz osobnoga doživljaja i upoznanja Ignac Horvat, pak Ivan Kanc u „Izleti po Hrvatskoj“ i „Jadransko morje“, „Simo-tamo po Jadranskom morju“ (HN 1938., ND 1940.), prikaže se glavni grad Hrvatske Zagreb, od Tukavca (Franjo Horvat) imamo prikaz naše stare domovine i okolice Siska, Dalmacije i Hrvatskog Primorja, Istra je posebna, privlačljiva i obljudljena regija za naše ljude, ne samo kot putopisi nego i u književnom izrazu. Od B. Stolarića imamo raniji prikaz iz 1960. ljeta o kršovitom kraju Bosne²⁸ itd., itd.

Osebito su brojni prikazi naših sel, krajini, ljudi i prik granice sve do Amerike i Kanade.

²³ Jandrišević 1920. – Objelodanjeno u nastavki u Naši novina 1920.

²⁴ Vlašić 2004.

²⁵ Jagšić 1937.

²⁶ Schreiner 1938.

²⁷ Leopold 1977.

²⁸ Stolarić 1960.

Od 70-ih ljet prošloga stoljeća pak i naši ljudi moru, akoprem nek med skromnimi mogućnosti putovati po svitu o čemu daju opise, dokle pak TV nije prisvojila i posjela i ovo područje našega života. Tako imamo od sebe razumljivo nove opise o veličanstvenom cvitanju kitic u Nizozemskoj već 1951. (KG 1951.) od Ane Sučić, ka je ujedno dala i autentičan opis značajnoga povijesnoga putovanja grupe Graišćanskih Hrvatov pod peljanjem Rudolfa Klaudusa u Beograd u vrlo opasni okolnosti pobjonoga vrimenta 1945. da od maršala Tita dostanu olakšanje za gradišćanskohrvatske zarobljenike²⁹. Završna rečenica nam ukazuje na nešto što se je prominjilo u gledanju i vjerovanju putopisnih dokumentov: *Ov dokumentarni članak sam napisala radi i s t i n e.*

I redom imamo novije putopise o Parisu, Lisabonu, Pragi, Zürichu, Firenci, o dalekih regijov kot je to Indija i Nepal, Egipat, putovanja u USA i Kanadu. Ki bi mogao pobrati sve opise u sviježanj, sve na svoje zadovoljstvo i utišenje znatiželje onih ki se nisu mogli dati na takova putovanja.

Ne moremo od naših putopiscev, niti od onih ne ki su u svitu pisali o našem narodu, dali putopisni prikaz kot vješti/šikani u pisanju prikazov i su po načeli države, krajine, varoša, sela, stanovnikov i drugo sistematsko sredjeno i slično dali svoje opise. U našoj putopisnoj i opisnoj literaturi puno svega od toga nedostaje, nimamo ar je svaki prikaz osobni doživljaj nevještoga človika u pisanju, ono što je za njega bilo očividno, što je za njega bilo težišće putovanja, hodočašćenje, poiskanje velikih svetišč ili pomišano jedno s drugim i na kraju čisto svitovni opisi iz znatiželje i zanimanja za kakovu posebnost.

Općenitije opise naših sel imamo u opisi znastvenom ili kakovom drugom nakanom kot je to opis Bél Mátyása (1684.-1749.) u svojoj znamenitoj knjigi „Notitia Hungariae novae historico-geographica“ (Pozsony, 1735.-1747.), ka serija ali nije potpuna. Mnogo podatkov ima i Fényes Elek (1807.-1876.) u „Magyarország statisztikája“, izdanje Pest 1836.-1840. i Borovszky Samu je pokusio opisati cjelokupnu Ugarsku, tako ima i o naši seli puno vridnih opisov „Magyarország vármegyéi és városai“, za one županije ke su uspjele izajti. Najpotpuniji novovrimenski popis našega naseljenoga teritorija od sela do sela ima Nikolaus Wilhelm-Stempin iz 2008. ljeta³⁰.

Stručnjaki književne teorije se do danas prepiraju, da li su putopisi književna kategorija. Tako povijesne opise, filozofske rasprave, vjerske doprinose, eseje, reportaže kot i putopise ne držu za književnu kategoriju. Medtim ali Radoslav Katičić u svojoj raspravi „Književnost i jezik“³¹ ostavlja i mogućnost čitanja putopisov kot književnu kategoriju što za nas GH nima jako velikoga značaja, ar su naši pisci, ne samo gradišćanski, pisali po vlastitom interesu i zanimanju, po svojstveni, moremo reći zanimljivim i otvorenom znatiželjom o svoji putovanji. Tako je i putopisna literatura jedan kusić naše gradišćanskohrvatske književnosti ili barem pismenosti.

---

²⁹ Sučić 1990., i Glasnik HKD-a

³⁰ Wilhelm-Stempin 2008.

³¹ Katičić 1969.

LITERATURA

- Blažanović, Stjepan (1997)
Rječnik hrvatskog književnog nazivlja, Zagreb.
- Brigh, Richard (1818)
Travels from Vienna through lover Hungary ..., Edinburg.
- Csaplovics, Johann v. (1828)
Kroaten und Venden in Ungern, Pressburg.
- Duličenko, Aleksandar D. (1999)
Ruski slavist Izmail Sreznjevskij i Gradišćanski (tadašnji zapadnougarski) Hrvati u 40-ti ljeti 19. stoljeća, Hrvatske novine 1999. 17, br. 6-7.
- Fialka, Moritz (1963)
Kroatische Volkslieder aus der Umgebung von Eisenstadt um 1840, Jahrbuch des Österr. Volksliedwerkes, 1963/12, 55-64.
- Gieler, Zlatka (2011)
Moj put u Santiago de Compostela, Kalendar Gradišće 2011, 79–92.
- Gieler, Zlatka (2013)
Po drugi put piše kroz Švicarsku, Kalendar Gradišće 2013, 170–178.
- Gieler, Zlatka (2014)
Po drugi put u Santiago, Kalendar Gradišće 2014, 180–185.
- Holjevac, Željko (2004)
Über die (Un)Erkennbarkeit der Reisekultur im Hintergrund von Csaplovics' Beschreibung westungarischer Kroaten aus dem Jahre 1828., u Panonski ljetopis, Pinkovac, 294–299.
- Horvat, Pavao (2010)
Moje putovanje u Svetu Zemlju, Kalendar Gradišće 2010, 169–174.
- Horváth, Sándor (ur.) (2008)
Nagycell és Kiscell, Máriazell 850 éves jubileumára, Zarándoklatok Vas és Győr-Moson-Sopron megyében és Burgenlandban, Szombathely, Katalógus Savaria Múzeum.
- Jagšić, Ivan (1937)
Od Vesprima do Giece, Kalendar Naša Domovina 1937, 41.
- Jandrišević, Petar (1920)
Novi Pazar. Naše Novine 1920 – u nastavki, i različiti naslovi
- Jandrišević, Petar (1942)
Sličice, Hrvatski kalendar 1942., 62–68.
- Katičić, Radoslav (1969)
Je li pristup književnosti preko jezika uopće opravdan, u Uvod u književnost, ur. Fran Petre i Zdenko Škreb, Zagreb 1969, drugo izdanje, 206–210.
- Krpan, Stjepan (1988)
Od Karaša do Biferna, Zapisi o Hrvatima u Rumunjskoj, Mađarskoj, Čehoslovačkoj i Italiji, Zagreb 1988.

- Kuhač, Franjo (1878)
Medju ugarskimi Hrvati. Putopisna crta, Vienac, Zagreb.
- Kurelac, Fran (1871)
Iz mojega života i putovanja po Ugrskih Hrvatih, u Jačke ili narodne pêsme prostoga i neprostoga puka hrvatskoga po župah Šoprunskoj, Mošonjskoj i Želêznoj na Ugrih, Zagreb 1871, IX–LIV.
- Leopold, Anton (1977)
Pet dan u Ugarskoj, Kalendar Gradišće 1977, 89–93.
- Meršić st., Martin (1993)
Shodišće Einsiedeln, Paray-le-Monial, Limpas, Lequeitio, Lourdes, Rim, Neapel, Padua, Venecija, u Spominki 1993., 284–194, 422–426.
- Meršić Miloradić, Mate (1911)
Brate Jože Horvat..., Naše Novine 1911, br. 30.
- Omischl, Martin (2007)
Međjugorje se mora osobno doživiti. Panonski ljetopis 2007, 224–225.
- Omischl, Martin (2012)
Moje putovanje u Međugorje, Kalendar Gradišće 2012, 194–195.
- Sapunar, Andrea (2002)
Milčetićev putopis o Hrvatima Moravske, Dolnje Austrije i zapadne Ugarske, Kalendar Gradišće 2002, 73–77.
- Sapunar Knežević, Andrea (2012)
Književni prsten. Gradišćanskohrvatske i druge kroatističke teme, Zagreb.
- Schreiner, Béla (1938)
S kolcem i šatorom kroz Ugarsku, Hrvatske novine 1938. 37. br. – u nastavki
- Schwab, Erasmus (1865)
Land und Leute in Ungarn, Leipzig.
- Sinković, Ferdinand (1963)
Spominak od dijocezanskoga hodočašća u Svetu Zemlju, Kalendar Gradišće 1963, 49–54, 1964, 44–49.
- Stolarić, B. (1960)
Preko Bosne i Krša na morje, Kalendar Gradišće 1960, 88–92.
- Sučić, Feri (1961)
Nimški putopisci o nami Hrvatima, Kalendar Gradišće 1961, 82–84.
- Sučić, Ana (1990)
Pred 45 ljeti, Kalendar Gradišće 1990, 101–103.
- Vlašić, Joško (2004)
Opet Gradišćanski Hrvat u Sandžaku, Kalendar Gradišće 2004, 79–87.
- Vujkov, Balint (1971)
Cvjetovi mećave. Hrvatske narodne pripovijetke iz Mađarske, Rumunjske, Austrije i Čehoslovačke, Zagreb 1971.
- Wilhelm-Stempin, Nikolaus (2008)
Das Siedlungsgebiet der Burgenlandkroaten in Österreich, Ungarn, Mähren und Slowakei, München